

**Nieuwsbrief
nr. 4 / 2022**

Beste Vrienden van St. Gerlach,

Het is het weekeinde van Sacramentsdag, de dag waarop de processies wereldwijd door stad en land trekken om het feest van het vlees en bloed van Christus en van de katholieke gemeenschap te vieren. In Zuid-Limburg trekt Christus dan in de processie met de parochiegemeenschap door de bloeiende akkers van het heuvelland; in Amsterdam vergezelt Christus de gelovigen in een processie langs de grachten.

In deze nieuwsbrief staan we stil aan de hand van bijdragen van pastoor Tervoort van de Gerlachus parochie in Banholt ("Tebannet") en van Aurelie Renierkens van diezelfde parochie (en, net als de pastoor, Vriend van St. Gerlach) bij het feest van Sacramentsdag dat in Banholt met de Pinksterkermis gevierd wordt. Tevens brengen we een bezoek aan de Maartenskerk in Luik, waar in het jaar 1246, heel lang geleden dus, voor het eerst het feest van Sacramentsdag gevierd werd. Aan de volharding van drie religieuze dames uit het bisdom Luik heeft de katholieke kerk dit feest te danken. In de eerste plaats Juliana van Cornillon. Haar visioen gaf de aanzet. Maar zonder steun van de kluizenares Eva van Luik en van Isabella van Huy en het toeval dat de toenmalige aartsdiaken van Luik het tot paus zou schoppen en in Rome dit feest voor de wereldwijde kerk zou instellen, was het niet gelukt. Op de terugweg nemen we u mee naar Eijsden en Breust, waar dit feest in bijzondere goede aarde is gevallen en de Broonk voor verbinding zorgt tussen jong en oud, en Mheer waar die dag de jonkheid de voorbereidingen voor de Broonk treft. Verderop in Banholt is de Broonk dan al voorbij, behalve dan voor pastoor Tervoort, die immers ook pastoor van Mheer is en dus op de zondag van 12 juni 2022 opnieuw met de monstrans in de handen het mooie heuvelland mag zegenen.

We wensen u een zalige Sacramentsdag en Broonk 2022 toe.

het bestuur van Vrienden van St. Gerlach,

Maurice Essers, Jos Lodewick en Hella Binnendijk

Woord van de pastoor

Sint Gerlachus en de Sacramentsprocessie

Van Sint Gerlachus is bekend dat hij een grote devotie had voor het Heilig Sacrament:

Dagelijks ging hij te voet naar het graf van Sint Servaas om daar te bidden en regelmatig ontving hij dan de Heilige Communie.

Op zijn sterfbed, zo gaat de legende, ontving hij de Heilige Hostie van een verschijning van Sint Servaas.

Wat zou hij genoten hebben van de Sacramentsprocessies, die hier in onze streken in dit jaargetijde zo groots worden gehouden: Al die versieringen, de bloem- en zandtapijten, de muziek, de bruidjes, de vaandels: Allemaal ter ere van die Heilige Hostie in de monstrans, het Lichaam van Christus ! Maar daar is hij ruim een eeuw te vroeg voor gestorven: Het Hoogfeest van Sacramentsdag werd door de Bisschop van Luik (het Bisdom waar we in die tijd toe behoorden) in 1246 ingevoerd. Dit naar aanleiding van een verschijning, die een Luikse kloosterzuster, de heilige Juliana had gekregen. En een Luikse Aartsdiaken werd later Paus en voerde dit Hoogfeest in voor de hele Kerk. Vanaf dat moment groeide in de hele wereld onze devotie voor het Sacrament van het Altaar, tot op de dag van vandaag !

Sint Gerlachus zal uit de hemel met instemming neerkijken op onze tradities ter ere van Christus, onder ons aanwezig met Zijn Heilig Lichaam!

Ik wens u allen een mooie Broonk toe ! En daarna ook veel vreugde met een pilske in de hand, want dat hoort er ook bij !

pastoor Tervoort

Gerlachus parochie Banholt

Pinksterkermis in Banholt – een jaarlijks wederkerend highlight

De Pinksterkermis Banholt is 2021 toegevoegd aan de lijst 'Immaterieel Erfgoed'. Vijf dagen feest, traditie en rituelen in een hechte dorpsgemeenschap:

- Christi Hemelvaart met verkoop van de oude St. Gerlachusden
- Zaterdag voor Pinksteren met Denhalen
- Pinksterzondag met Sacramentsprocessie
- Pinkstermaandag met feest rondom het kerkplein
- Pinksterdinsdag, feestdag voor de Jonkheid en afsluiting Pinksterkermis

Denhalen

Een onderdeel van de Pinksterkermis is denhalen. Een oorspronkelijk heidens ritueel, het meiden planten, is sinds 1881 uitgegroeid tot een katholiek folkloristisch feest.

Dat men in 1881 startte met het halen van een Sint Gerlachusden is te verklaren uit het feit dat Banholt toen pas tot rectoraat was verheven. Men behoorde tot de parochie Mheer en het nieuwe kerkje van Banholt had vóór 1881 geen officiële status. Nu Banholt een rectoraat was ging men ook eigen kermissen invoeren. Door de Sint Gerlachusklok en het St. Gerlachusbeeld had men een voorliefde voor de Heilige Gerlachus gekregen. Vandaar dat men ook hier de Gerlachuskermissen invoerde, namelijk op 5 januari, de sterfdag van deze Limburgse Heilige. Ook met Pinksteren zou deze Heilige worden vereerd. Vanaf nu zou Banholt ieder jaar met een nieuwe den, St. Gerlachus om bescherming vragen.

Gerlachuslied

Sint Gerlachus is door zijn zeven jaren durende boetedoening in Jeruzalem, waar hij de zorg droeg over de veestapel van een gasthuis voor zieken en armen, een geliefde beschermheilige van het vee, het veld en de gewassen. In de kerk wordt die dag in de Heilige Mis om die reden ook het Sint Gerlachuslied gezongen.

Verkoop van de oude den

Aan het begin van het pinksterweekeinde, de zaterdag, is het tijd de 'oude' Gerlachusden uit te wisselen tegen een nieuwe. Daarbij denken en handelen de Banholtenaren al 142 jaar 'duurzaam': een week eerder, op Hemelvaartsdag na de H.Mis van 11 uur, verzamelen zich de inwoners rondom de den en verkoopt de jonkheid de oude den per opbod. Een heus spektakel op het kerkplein! Vele jaren geleden kocht bijvoorbeeld Pastor Jan Jansen de den en liet hiervan door een plaatselijke timmerman zijn eigen doodskist maken.

Zaterdag

Op Pinksterzaterdag is het vroeg opstaan geblazen: om zes uur komen de leden van de jonkheid samen om de oude Sint-Gerlachusden neer te halen en op te ruimen. Rond 7 uur

schuift het jonkheidsbestuur aan bij meneer Pastoor om zich met spek-en-ei te sterken. Het is ook traditie dat de vrouwelijke leden van het parochiebestuur de taken in de keuken op zich nemen terwijl de mannen vlaggen ophangen en drank inkopen voor de receptie in de pastorie na de sacramentsprocessie. Vervolgens trekt meneer Pastoor samen met de kapploeg naar het bos om een nieuwe den te zegenen en te kappen. Intussen worden in het dorp circa 50 paarden gepoetst en versierd. Rond 10 uur vertrekken ze in een stoet naar het bos om de nieuwe den op te halen.

Kamerschieten

De terugtocht naar Banholt duurt vanwege enkele rustpauzes wat langer. De paarden moeten drinken, en ook hun begeleiders. Aangekomen in Banholt worden de kamers geschoten door de Jonkheid. Bij de laatste rustpauze “oonder in g’n dörp” worden de vele Banholter kinderen op de dennenwag gehesen.

Op de den

De wat oudere jeugd neemt plaats op de den, achter de drager van de Nederlandse vlag, die al de hele terugtocht op de den zit. Vroeger was dit het Jonkheidslid dat als laatste in militaire dienst was getreden. Aangezien de dienstplicht afgeschaft is, zit nu diegene op de den die het

laatst voor Pinksteren achttien jaar geworden is. Deze persoon draagt wel nog een militair uniform.

Binnenkomst

Nadat de kapitein het signaal voor vertrek heeft gegeven, wachten in de Dalestraat honderden mensen op de prachtige stoet. Onder het geluid van de kerkklokken trekken de paarden met hun begeleiders richting St. Gerlachuskerk. Daar gearriveerd, zit het werk er voor de Jonkheid bijna op. De paarden worden uitgespannen en teruggebracht naar hun stallen of naar een plaats waar ze opgeladen worden voor verder vervoer. De rol van de Jonkheid is dan uitgespeeld en de getrouwde mannen nemen het werk over. Zij hebben immers de taak de Gerlachusden kaarsrecht naast de kerk te planten.

Het plantgat en de sjtiepe

Met man en macht wordt de wagen voor het plantgat gereden. Dan mag de militair met de Nederlandse vlag zijn zitplaats op de den verlaten, waarna de vlag in de kruin van de nieuwe den wordt vastgemaakt.

Met behulp van de “sjtiepe” wordt de den dan langzaam omhoog geduwd op de commando’s: “èèn, twee,... !” Tijdens het omhoogduwen van de den wordt het plantgat, waarin de den is geplaatst, regelmatig met zand gevuld. Dit zand wordt vervolgens goed aangestampt. Het is een taak van het bestuur van de Jonkheid om de gehuwden van de gebruikelijke dorstlessers te voorzien.

Zondag

Op de zondag trekt na de mis in de Sint-Gerlachuskerk de sacramentsprocessie door Banholt en Terhorst. Opvallend is de grote deelname door de inwoners, en langs de weg staan talloze toeschouwers. Bij de rustaltaren kun je artistieke bloemen- en zandtapijten bewonderen. Op sommige plekken liggen bloemenornamenten op de weg. Na afloop heffen de bestuurders van de verenigingen en processiegroepen samen met de jonkheid in de pastorie het glas op een geslaagde sacramentsprocessie. Daarna is er een feestmiddag, georganiseerd in samenwerking met de plaatselijk horeca.

Maandag

Pinkstermaandag begint om 11 uur met een hoogmis. Vooraf verkoopt de jonkheid lintjes die iedere kerkganger trots aan zijn/haar revers vastmaakt. En achteraf is de plaatselijke horeca blij met de talrijke kermis-vierders.

Dinsdag

Op de dinsdag na Pinksteren is er weer een Heilige Mis, maar deze keer speciaal van en voor de jonkheid. Daarna zijn er weer activiteiten rondom de Sint-Gerlachusden. Deze dag wordt afgesloten met een rondgang door het dorp. Jonkheid, Harmonie en overige dorpsbewoners trekken dansend door het dorp, krijgen op verschillende adressen een consumptie aangeboden, en sluiten in de kleine uurtjes de pinksterkermis af.

Aurelia Renierkens (parochievrijwilliger St. Gerlachusparochie Banholt), 28 mei 2022

Een reis naar de oorsprong van de Broonk

Zaterdag 11 juni 2022, aan de vooravond van Sacramentsdag (19 juni 2022), wanneer in mijn kerk in Amsterdam weer de sacramentsprocessie langs de grachten zal trekken. Herinneringen komen op aan mijn jeugd, waarin rond deze tijd elk weekend wel ergens in het heuvelland “Kermis” was. De zaterdag is de dag van de laatste voorbereidingen. De bloemen in de bermen zijn geplukt voor het strooisel, ramen zijn gelapt, de stoep is geschrobd en de hagen zijn geschoren. Kaarsen en heiligenbeelden of kruisen worden achter de ramen van de huiskamers gezetw. De vlaggen worden opgehangen voor de processie. Nog snel een paar vlaaien halen voor de ooms en tantes die morgen op bezoek komen. Eind van de zaterdag is ook de jonkheid klaar met de versiering van de straten. De bogen staan recht, de bloementapijten zijn gelegd en de sacramentshuizen zijn opgebouwd langs de route. De Broonk kan op zondag beginnen.

Ik ga vandaag naar Luik, op zoek naar de oorsprong van de Broonk. Onderweg passeer ik Mheer, waar de jonkheid op de zaterdagochtend nog druk in de weer is met bogen en met vlaggen. Dan in Eijsden de snelweg op en dan gaat het snel. Voor ik het weet ben ik al in Luik. De stad die groot is geworden onder bisschop Notger in de 10^e eeuw, toen er maar liefst zeven kapittelkerken werden gesticht. Nu een soms wat armoedig aandoende stad, die langzaam opkrabbelt na een eeuw van grootschalige industrialisatie en, als je de kranten mag geloven, corruptie. Het doel van mijn reis is de oude Maartenskerk, een van de zeven kapittelkerken. De kerk is prachtig gelegen op de Mont St. Martin met uitzicht op het centrum van Luik. Dit is de kerk waar Sacramentsdag in 1246 voor het eerst werd gevierd.

Het was het visioen van de kluizenares Juliana van Cornillon (1193-1258) dat de aanzet gaf tot Sacramentsdag. Ze zag dat in de rijke liturgische kalender van de katholieke kerk een feest

ontbrak, een feest ter ere van het sacrament van het lichaam en bloed van Christus, het sacrament dat centraal staat in de heilige mis. Ze vond steun bij twee religieuze vriendinnen, bij Isabella van Huy en bij Eva van Luik. De laatste, Eva, leefde als kluizenares in de Maartenskerk. Ook vond ze steun bij de aartsdiaken van Luik, Jacques Pantaleon. Mede door zijn toedoen werd het Sacramentsfeest in 1246 in Luik ingevoerd. Het toeval wilde dat Jacques Pantaleon 15 jaar later paus werd. Onder zijn nieuwe pausennaam Urbanus IV voerde hij het Sacramentsfeest in 1264 voor de gehele katholieke kerk in. Zo komt het dat dit oorspronkelijk Luikse feest nu overal in de katholieke wereld gevierd wordt.

Aangekomen bij de Maartenskerk zit het mee. De kerk is open. Een oud vrouwtje zit stilletjes te bidden. Voor de rest is de kerk leeg. Dat geeft mij de gelegenheid een gidsje over de kerk open te slaan en wat foto's te maken. De oude sacramentskapel is grotendeels verloren gegaan. Wel kan een kelder worden bezocht met graven van oude kanunniken. Het valt niet tegen. Al met al is de kerk zeker de moeite van een bezoek waard.

Juliana van Cornillon

Links: het visioen van Juliana met op de achtergrond de Maartenskerk en de maan waarin een stukje ontbreekt. Door het zien van een gemankeerde maan, kwam ze tot het inzicht dat aan de liturgische kalender het feest van Sacramentsdag toegevoegd moest worden. De rest van haar leven wijdde ze samen met Eva van Luik aan het ontwikkelen van een liturgie voor deze dag. Midden: Juliana op bezoek bij Eva in haar cel in de Maartenskerk.

Links: oorkonde (1252) over instelling van Sacramentsdag. Musée de Art Religieux & de Art Mosan, Luik

Prent van de Sacramentsbroederschap (1746) met Sacramentsprocessie op weg naar de Maartenskerk

Prent van de 18e eeuwse Sacramentskapel in de Maartenskerk. Het oude interieur van de kapel is grotendeels verloren.

De Luikse Sacramentsbroederschap

Aan de Luikse Maartenskerk was lange tijd een Sacramentsbroederschap verbonden. De Sacramentsbroederschap is een product van de contrareformatie. De broederschap werd in 1575 opgericht. Dergelijke broederschappen werden indertijd in de gehele katholieke wereld met steun van de pausen opgericht. Op die wijze zou de katholieke gemeenschap versterkt worden en zou deze zich beter kunnen verweren tegen het opkomende protestantisme. Aan het lidmaatschap van de broederschap werden door de paus aflaten verbonden. Links: een 18^e eeuwse prentje van de Sacramentsbroederschap met in het midden het H. Sacrament in een monstrans.

Beeld van Eva van Luik in de Maartenskerk met een brief in de hand van paus Urbanus IV waarmee deze het Sacramentsfeest instelt.

De drie vrouwelijke promotoren van Sacramentsdag, Isabella, Juliana en Eva in gebed voor het in een monstrans uitgestalde H. Sacrament.

Juliana van Cornillon is niet in Luik maar elders begraven. Bij de Sacramentskapel van de Maartenskerk vind ik wel een steen die aangeeft waar Eva van Luik begraven is. Er is geen praalgraf. Dat is voor St. Gerlach toch beter geregeld, denk je dan. Wel vind ik een bijzondere foto van een Sacramentsprocessie in Luik op de Maas in 1947.

...en enkele overdenkingen aan de oever van de Maas, 20 km stroomafwaarts

Ik vraag me af of Sacramentsdag nog erg leeft in het moderne Luik. Ik had het de bisschop van Luik kunnen vragen toen die in januari tijdens het Gerlachus Octaaf in Houthem een H. Mis celebreerde. Het zou zo maar zo kunnen zijn dat Sacramentsdag meer leeft in het zuidoostelijke hoekje van Zuid-Limburg, rondom Eijsden, dan in Luik, de stad waar het allemaal begon. Op de terugweg kom ik langs Eijsden en neem ik er de afslag. Het Luikse kapittel van St. Maarten bezat daar lange tijd de heerlijkheid Breust, een buurt in Eijsden die nog steeds zijn eigen Maartenskerk heeft. De Sacramentsprocessie trekt er elk jaar onder grote deelname van de dorpsgemeenschap (jong en oud) van de kerk van Eijsden naar die kerk van Breust.

Op een terras bij een cafe aan de Maas bekijk in Eijsden op mijn telefoon een recent filmpje van L1 (<https://www.youtube.com/watch?v=ArG6z4IDwFM>) waarin een journalist Eijdsense jongeren vraagt wat hen in de Broonk aanspreekt: de traditie of het religieuze. Hij lijkt te denken dat het alleen om de traditie gaat, maar de jongeren noemen desgevraagd dat het ook om het religieuze gaat. Het doet me denken aan hoe in Zuid-Limburg vaak tegen de Broonk wordt aangekeken, een feest van de gemeenschap met een religieus verleden. Heeft de Broonk zich dan los gemaakt van Sacramentsdag, vraag ik me af? Is het geloof verleden tijd? Dat kan ik niet geloven. Het is toch de processie die de gemeenschap bindt en de kern van de Broonk vormt en niet de kermis eromheen!

Ik vind ook een wat ouder filmpje over de Broonk in Eijsden. In het filmpje uit 1924 zie je in de processie veel zusters Ursulinen en paters Kapucijnen, religieuzen die toen nog grote kloostergemeenschappen in Eijsden hadden. Zij regisseren de processie, die in diverse groepen de H. Mis uitbeeldt. Nu zijn er geen religieuzen meer in Eijsden. De jonkheden organiseren nu de Broonk zonder hen. In een documentaire uit 1997 kun je zien hoe aan de pastoor en aan de graaf en gravin door de jonkheden eer wordt gebracht. Te zien daarin is echter ook hoe in Breust voorafgaand aan de Broonk het beeld van St. Nicolaas door de jonkheid onder luid gejoel met bier wordt gewassen. Het geloof lijkt verdwenen of ondergeschikt aan nieuwe (bier)tradities die de mensen zelf gemaakt hebben. De nieuwe Eijdsense pastoor krijgt bij aankomst in het dorp zelfs te horen dat hij welkom is, maar dat hij meteen weer kan vertrekken als hij iets aan de Broonk wil veranderen. Gelukkig zijn de tijden veranderd. De H. Nicolaas krijgt in Breust geen bierdouche meer, maar wordt door de jonkheid met schoon water gewassen en wordt, net als de pastoor, weer met respect behandeld, zo is in de documentaire van L1 te zien. Het geloof staat in Eijsden zeker centraal in de processie, die de kern van de Eijdsense Broonk is gebleven. Wanneer de journalist in het filmpje van L1 tegen de kapitein van de jonkheid gekscherend zegt dat na de processie het serieuze deel van de Broonk voorbij is, antwoordt de kapitein dat de Broonk altijd serieus is. De pastoor gaat bij de Broonk niet alleen voor in de H. Mis, maar samen met de kapitein ook bij de cramignon. Het is niet traditie of geloof, zoals de journalist voortdurend vraagt. Nee, bij een goede Broonk gaan geloof en gemeenschapszin in de processie en in het feest na afloop daarvan juist samen.

Links: pastoor gaat voor in de cramignon. Rechts: pater Kapucijn met jonkheid bij de opbouw van een Sacramentshuisje (1924).

Het is in de documentaire van L1 mooi om te zien hoe een dorp als Eijsden nog steeds door de Broonk bijeen wordt gehouden. Oud-Eijsdenaren komen er graag elk jaar voor terug naar hun geboortedorp. Het gaat daarbij niet alleen om de onderlinge gemeenschap, maar ook om de gemeenschap met Christus. Dat moet de pastoor de mensen wel blijven voorhouden, ook wanneer velen dat niet willen horen en liever hun eigen Broonktradities willen maken. Misschien, zo denk ik, niet alleen goed voor mij maar voor ons allemaal om 1x per jaar naar de Maartenskerk in Luik te gaan.

Onwillekeurig denk ik tot slot aan pastoor Rene Graat, de oud-pastoor van Banholt die twee jaar geleden aan Corona overleed. Hij vertelde me eens hoe nieuwkomers in de dorpen via de Broonk bij de gemeenschap betrokken werden. Er waren dan immers bij de voorbereiding altijd handen tekort. Bij elk Sacramentshuisje wilde pastoor Graat bidden voor de mensen in de buurt. Voor de zieken, de eenzamen en de kinderen die op hun examenuitslag wachtten. Hij kende zijn mensen en hun noden en zij wisten dat op Sacramentsdag Christus de buurten en de velden van het dorp bezoekt om hun gebed te horen en dat dan met de monstrans de mensen en de velden en fruitweiden gezegend worden. Op die manier wordt de katholieke gemeenschap hechter en dat raakt in mijn beleving de kern van Sacramentsdag.

Vanuit Eijsden rijd ik weer terug naar huis. In Mheer hangen de vaandels inmiddels aan de stokken en staan de processiebogen recht. De jonkheid is naar huis. De processie kan op zondag weer uitgaan. Het dorp is er (na twee Coronajaren zonder processie) klaar voor.

Maurice Essers, 11 juni 2022

Het kasteel van Mheer is klaar voor de processie en voor de openluchtmis.
